

using the military clothing occupying powers in the light of memories of Soviet partisans and OUN members noted. The fact of Ukrainian War Forces' uniform traditionalism of the first half of the twentieth century was showed. The conclusion of non-conformity titles UPA rank modern Armed Forces of Ukraine was made.

Keywords: uniform, military garment, UPA, uniform, insignia.

УДК 792 (477.83/.86) “1941/1944”

Віра ПРОКОП'ЯК

ПОЛІТИКА НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ ПРОФЕСІЙНИХ ТЕАТРІВ У ГАЛИЧИНІ (1941–1944 рр.)

У статті окреслюється політика німецької окупаційної влади щодо українських професійних театрів у Галичині (1941–1944 рр.), досліджуються шляхи взаємодії українських громадських організацій з німецькою адміністрацією для збереження та діяльності національних театральних осередків.

Ключові слова: дистрикт Галичина, окупація, національно-культурне життя, театральний процес, галицький театр.

Дослідження діяльності українського театру в Галичині періоду німецької окупації є важливою складовою ланкою історії вітчизняного театрознавства. Позаяк театр на окупованих німцями українських землях за своєю суттю був провідником ідей самостійності України, у театрознавчих розвідках радянського періоду винятково з політичних мотивів тематика його функціонування на західноукраїнських землях була табуована більшовицькою владою. Нині доступ до багатьох засекречених джерел і літератури дає змогу по-новому подивитися на вже відомі епізоди війни.

Відновлення державної незалежності України створило умови для відтворення правдивої картини трагічних подій Другої світової війни, які залишили глибокий слід у долі українського народу. На жаль, більш ніж за двадцять років державної незалежності України з'явилися лише окремі публікації, присвячені політиці німецької влади щодо українських професійних театрів у Галичині. Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися в дисертаційному дослідженні В.Гайдабури “Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941–1944 року)”¹, у наукових розробках Н.Антонюк, Л.Ванюги, А.Грицана, О.Луцького.

Проте аналіз цих та інших публікацій свідчить, що дослідження особливостей розгортання театральної діяльності на теренах Галичини означеного періоду вивчено недостатньо, що й зумовило актуальність зазначеної проблеми.

Метою статті є розкриття сутності політики німецької окупаційної влади щодо професійних театрів Галичини в 1941–1944 рр.

Відповідно до поставленої мети плануємо вирішити такі завдання: проаналізувати фактори впливу німецької влади на процес діяльності українських театрів Галичини, простежити шляхи, які долав театр в умовах “нового німецького порядку”.

З початком німецько-радянської війни значна частина українських земель, у тому числі Західна Україна, опинилися під владою німецьких окупантів. Окремі вчені-історики висловлюють думку, що українське населення, серед якого й галичани, потерпаючи від масових більшовицьких репресій, убачало в Німеччині союзника у війні проти Москви. Однак, як засвідчує історія, гітлерівців не турбувало розширення політичних можливостей українців. Навпаки, їх справжньою метою було розчленування території України, що згодом підтвердилося на практиці. Анулювавши прийнятий 30 червня 1941 року у Львові Акт проголошення Української держави, уже в серпні того року вони розділили Україну на окремі адміністративні одиниці:

Рейхкомісаріат Україна, Трансністрія та дистрикт Галичина^{*}, що була приєднана до складу Генерального Губернаторства Польщі. Поза сумнівом, такі дії окупантів спрямовувалися на придушення волевиявлення українського народу та припинення процесу державотворення на завойованих землях.

Галичина, з огляду на її історико-географічне становище, розглядалася німцями не як окупована територія, а регіон, безпосередньо підпорядкований Третьому рейху, у майбутньому – його складова частина. Саме це визначало дещо відмінне, лояльніше ставлення німецької адміністрації до культурного життя, зокрема, до діяльності українських галицьких театрів на території дистрикту в порівнянні з іншими частинами України. Наприклад, якщо в Києві 1941 р. спроби відродження двох театрів закінчувались їх закриттям – театру імені Миколи Садовського після генеральної репетиції вистави “Гетьман Дорошенко” за драмою Л.Старицької-Черняхівської, театру імені Ганни Затиркевич-Карпинської після прем’єри “Про що Тирса шелестіла” С.Черкасенка, то у Львові працював оперний театр, очолюваний В.Блавацьким².

Війна покликала національно-патріотичні сили Галичини до пошуків різноманітних форм культурної співпраці з окупаційною владою з метою відродження української державності. Перебуваючи в умовах, що склалися з настанням окупації, українські театри Галичини шукали нових шляхів розвитку, позаяк галичани вважали сценічне мистецтво могутнім засобом, яке підтримувало в краї національно-культурне життя. Натомість нова адміністративна влада, розглядаючи театр винятково як джерело розваг для німецьких воєнків, була зацікавлена в забезпеченні цих установ відповідними кадрами. Для відбору фахового персоналу для театрів у багатьох містах Галичини в листопаді – грудні 1941 р. при філіях Крайового інституту народної творчості (КІНТ) створювалися спеціальні комісії.

Таким чином, уводячи “новий порядок”, німці всіляко намагалися взяти під жорсткий контроль роботу професійних театрів Галичини. Для втілення цих задумів було підготовлено й реалізовано низку заходів.

По-перше, відділ пропаганди губернатора дистрикту, що наглядав за діяльністю галицьких театрів, поділив їх на дві категорії. До першої належав Львівський оперний театр, який призначався для обслуговування німецького війська, фінансувався окупаційною владою, тобто цілковито підпорядковувався німецькій адміністрації. Водночас його керівництво залишалось українським (директор театру – колишній адміністратор театру імені Лесі Українки А.Петренко, заступники – В.Блавацький, П.Сорока), влада ж практично не втручалась у творчі справи колективу. До другої категорії належали Станіславівський окружний театр імені Івана Франка, Коломийський окружний український театр імені Івана Котляревського, Український Підкарпатський театр імені Івана Франка, Український драматичний театр імені Івана Франка в Тернополі. Вони підпорядковувались окружним староствам або міським управам, а згодом стали структурами УЦК^{**}.

По-друге, Генерал-Губернаторство дистрикту видало урядове оголошення, де зазначалося, що всі “працюючі в Генеральнім Губернаторстві /.../ актори, співаки, танцюристи, режисери, артисти /.../ мусять мати в цілі вільного виконання мистецького звання спеціальний дозвіл Відділу Пропаганди”³. Тих, хто ігнорував вимоги німецької адміністрації, позбавляли дозволу на мистецьку діяльність.

^{*} Дистрикт Галичина із центром у Львові був утворений 1 серпня 1941 року. Сюди входили: Львівська, Дрогобицька, Станіславівська й Тернопільська (за винятком її північних районів) області. Центром дистрикту було обрано Львів. Нова адміністративна одиниця ділилася на окружні староства (крайсгауптманшафти) і виділені міста (крайсфрайштадти). Очолював дистрикт Галичина губернатор, округи – повітові або міські старости, а комісаріати – комісари.

^{**} Український центральний комітет (УЦК) – суспільно-громадська установа 1939–1945 рр. для українців у Генеральній Губернії (ГГ), визнана німецькою владою і нею контрольована. На чолі УЦК стояв В.Кубійович. До діяльності УЦК входили майже всі ділянки українського життя в ГГ. Він також репрезентував українців перед німецькою владою.

По-третє, уряд Генерал-Губернаторства на початку вересня 1943 року надав виключне право посередництва між театрами й митцями (акторами, артистами хору та балету) товариству “Künstlervermittlung”^{*} у Кракові. Згідно із цим документом, театральним установам заборонялося укладати угоди без погодження з товариством⁴.

Нарешті, окупаційна влада призначала в кожному театрі свого наглядача, втручалася в підбір трупі, з допомогою цензури впливала на формування репертуару. Крім того, жодна прем'єра не відбувалася без участі представників німецької адміністрації.

Проте, коли надії на розвиток театральної справи були по суті примарними, усупереч заборонам окупаційної влади українські театри Галичини, використовуючи роками набутий досвід роботи в умовах польського та радянського режимів, з настанням “нового німецького порядку” не відступилися від свого істинного покликання – піднесення національної самосвідомості народу, збереження мови й культури української нації. У цьому контексті відомий учений-мистецтвознавець Валерій Гайдабура справедливо зазначав, що в обставинах, “коли моральні сили людей не можуть вільно виливатись в явищах політичних, соціальних, з особливою силою спалахує мистецтво”. Він “скривавлену, пограбовану Україну” у роки Другої світової війни називає “неоглядним простором для театру”, який утверджувався “як реальна сила збереження нації”⁵.

В атмосфері руйнування громадських інститутів, відсутності вітчизняного кінематографа, закриття музеїв, бібліотек театр як художньо-естетичний, виховний заклад перебирає на себе панівну роль і характеризується поліфункціональністю. Тому, виходячи з нагальних вимог часу, що диктувалися умовами окупації, після нетривалої реорганізації українські театри Галичини відновили свою діяльність.

Зокрема, у 1941–1944 рр. чималого розмаху набуло театральне життя у Львові. Так, 1 липня 1941 року був заснований синтетичний театр “Український театр міста Львова”, який складався із чотирьох відділів: драми, опери, оперети й балету. У серпні того ж року, після приєднання Галичини до Генерального Губернаторства, за вимогою німецької влади назву театру було змінено на більш нейтральну – “Львівський Оперний Театр” (ЛОТ). Саме тут мали нагоду об'єднати свої зусилля українські актори колишнього театру імені Лесі Українки й Театру опери та балету. Незабаром, 19 липня 1941 року, театр показав глядачам оперу “Запорожець за Дунаєм” (режисер Й.Стадник), згодом були поставлені “Маруся Богуславка”, “Наталка Полтавка” та інші. Вистави проходили впродовж цілого дня із 14.00 до 21.00 для українців, німців та їхніх союзників. Попри воєнні події протягом 1941–1944 рр. у театрі були поставлені 18 опер і оперет, 5 балетів, 24 драми й комедії, численні театралізовані дійства, балетні вечори, організовувалися виїзні акції тощо.

Зважаючи на той факт, що “Український театр міста Львова” щотижня показував вистави “тільки для німців”, в акторів залишався вільним від роботи лише один день. Тому було вирішено, що саме в ці дні його замінятиме “Клюбовий театр”^{**}, який до того часу існував як Літературно-мистецький клуб. У виставах новоствореного театру брали участь актори міського театру, що не були зайняті у своєму репертуарі. Мистецьким керівником “Українського театру міста Львова” і “Клюбового театру” став Володимир Блавацький.

Користаючись запитами окупаційної влади щодо забезпечення розважального репертуару театрів, наприкінці 1942 р. у Львові українцям вдалося організувати Український театр малих форм – театр-ревю під назвою “Веселий Львів”^{***}, який мав чітко виражену жанрову стрункість і національний прояв. Широка репертуарна програма складалася з коротких скетчів, пісень легкого жанру, які мали власний стиль з елементами справжнього українського гумору.

Про українські професійні театри в округах, які існували виключно за підтримки УЦК та його місцевих комітетів, німецька влада не дбала. Відсутність фінансування (брак акторсь-

* Художнє агентство (нім.).

** “Клюбовий театр” (інша назва – “Клюбова сценка”) – перший український театр малих форм, який діяв у Львові впродовж 1942–1944.

*** “Веселий Львів” – український театр-ревю, що діяв у Львові 1942–1944. Заснували 07.12.1942 З.Тарнавський та В.Шашарівський.

кого складу, важке матеріальне становище, брак харчів для акторів і пального для виїзду на гастролі, нестача театральних реквізитів) згубно позначалася на творчому процесі провінційних театральних осередків, часто обмежувала вибір п'єс для репертуару.

На тлі таких несприятливих політичних, соціальних і фінансових умов 1941 року реорганізуються та приступають до роботи Коломийський окружний український театр імені Івана Котляревського, Український драматичний театр імені Івана Франка в Тернополі, Станіславівський окружний український театр імені Івана Франка. Брак матеріальних засобів привів до об'єднання діючих із 1941 року театрів у Дрогобичі, Стрию, Самборі в постійно існуючий Український Підкарпатський театр імені Івана Франка.

За повідомленням часопису “Станіславівське слово” 13 липня 1941 року свою діяльність відновив окружний театр у Коломиї. Першою його “інавгураційною виставою” стала опера “Наталка Полтавка” за п'єсою І.Котляревського. На прем'єру прибув коломийський окружний староста Фолькман, у супроводі представників цивільної влади й німецьких збройних сил, яких привітав голова Окружної Управи А.Княжинський. Як зазначав часопис, це був “перший крок в знайомленні німецького громадянства з мистецьким життям нашого народу”⁶.

Театральний сезон оновленого Українського театру в Станіславові розпочався 24 жовтня 1942 р. прем'єрою “Степовий гість” за п'єсою Бориса Грінченка. Тижневик “Станіславівське слово” відзначав високий художній рівень вистав оновленої театральної трупи, прагнення дирекції театру до популяризації української історичної та побутової драми, а також творів для української молоді⁷. Про активну просвітницьку діяльність Станіславівського театру схвально писав щоденник “Львівські вісті” 28 листопада 1941 р.: “Театр працює для мас, несе в маси національну свідомість, одним словом, грає дуже велику роль у вихованні українського громадянства”⁸.

На поживлення театральних процесів в Галичині, розширення репертуару місцевих театрів та істотне піднесення їхнього мистецького рівня вплинув приїзд 1943 р. до Галичини великої групи акторів, режисерів, театральних художників із центральних і східних земель України. Зокрема, трупи Львівського театру поповнили артисти київських і харківських театрів⁹, частина колективу Дніпропетровського оперного театру влилася до трупи Українського драматичного театру імені Івана Франка в Тернополі. У Станіславівському окружному театрі, окрім місцевих акторів, працювали приїжджі митці з Наддніпрянщини.

Так, керівний склад Коломийського окружного театру імені І.Котляревського склали представники багатьох регіонів України – директор Іван Когутич з-під Станіслава, головний режисер Петро Миронів з Херсонщини, головний диригент Євген Цісик з Коломиї, диригент і головний хормейстер Юрій Плевако з Харкова, головний художник Данило Нарбут з Києва, балетмейстер Ярослав Чуперчук з Коломиї, концертмейстер – київська піаністка Антоніна Манько. В акторській групі Коломийського театру в роки війни працювали корифеї української оперної сцени, співак-баритон, актор Григорій Манько, колишній актор театру М.Садівського Олекса Левицький, соліст Харківської опери Віктор Ходський, київський тенор Григорій Шведченко, випускниці Київської консерваторії Ірина Приходько й Тамара Толстая та багато інших. Зібравши таку потужну й високопрофесійну театральну трупу, Іван Когутич зумів її втримати, незважаючи на воєнні обставини¹⁰.

Новий поштовх для піднесення творчості українських театрів Галичини в складних умовах посилення окупаційного тиску дала Крайова конференція в справі українських професійних театрів, скликана з ініціативи підвідділу для справ мистецтв УЦК 1 березня 1943 р. Конференція виробила організаційні засади щодо узгодження діяльності театрів відповідно до “нового німецького порядку”. Учасники конференції одностайно ухвалили рішення стосовно централізації українських професійних театрів Галичини, створення відділу культурної праці при УЦК, а також підвідділу професійного мистецтва. Для запобігання випадковості репертуару учасники конференції висловили побажання створити при підвідділі професійного мистецтва репертуарну комісію. Крім того, з метою подальшої розбудови українського театального мистецтва вони доручили підвідділу професійного мистецтва провести заходи для підвищення кваліфікацій усіх режисерів й акторів¹¹.

Роботу театрів ускладнювала запроваджена німецькою владою комендантська година, за якою місцевим жителям (за винятком осіб німецького походження) заборонялося перебувати в місті після 21.00. Із цієї причини значна частина галичан не мала можливості переглянути українські театральні вистави або залишати театр, не дочекавшись закриття завіси¹².

Умови жорстокої цензури й постійного нагляду за діяльністю українських театрів не могли стати на заваді латентного висміювання в сценічних творах галицьких акторів політики нової влади. Задля такої мети театри використовували насаджений німцями розважальний характер репертуару. Наприклад, сміливим можна вважати експеримент Коломийського окружного театру, який утілював драматичну поему С.Черкасенка “Казка старого млина” (режисер – П.Миронів). Негативний герой твору Вагнер, за національністю німець, що грабує Україну, зневажає її поетичну душу, прагне знищити її красу.

Водночас прихильно сприймалися німецькою владою постановки з відвертою антирадянською спрямованістю. П’єса “Тріумф прокурора Дальського” К.Гупала з успіхом йшла на сценах кількох театрів Галичини: Українського драматичного театру імені Івана Франка в Тернополі, драматичної секції Львівського Оперного Театру, Коломийського окружного українського театру імені Івана Котляревського. Зокрема, за постановку вистави, “яка в своїй концепції представляла ясну і повну вражіннь боротьби проти большевизму” окружний староста нагородив колектив Коломийського театру листом і грошовою винагородою¹³. Слід зауважити, що випадки заборони постановок німецькою владою були поодинокими, вони траплялися лише тоді, коли у виставах відверто звучав мотив непокори українців іноземним окупантам.

З настанням 1943 р. у Галичині посилюється протистояння між німецькою владою й українським націоналістичним рухом (ОУН). З метою залякування населення, окупанти афішували прізвища розстріляних і застерігали проти спроб чинити німецькій владі опір. Найбільший злочин нацисти вчинили на території Станіславщини під час показу вистави Ярослава Барнича “Шаріка” в Окружному українському театрі імені Івана Франка 14 листопада 1943 р. Під час третьої дії вистави гестапо заарештувало 140 глядачів, з яких 27 заручників після катування і короткого показового суду в залі театру 17 листопада звинуватили у “співпраці” і “зв’язках” з ОУН та інших “державних злочинах” і розстріляли під стіною єврейської синагоги¹⁴. Законірно, що після побаченого й пережитого українці довго не наважувалися відвідувати міський театр.

З настанням 1944 року на теренах Галичини за умов надзвичайного стану, який супроводжувався масовими облавами, прилюдними розстрілами, примусовим вивезенням населення на каторжні роботи до Німеччини, тут помітно знижується активність театру. Наприклад, у середині липня 1944 року розпочалася евакуація Підкарпатського театру в Дрогобичі, який своєю трирічною діяльністю твердо закріпився на сторінках історії українського театру¹⁵.

Таким чином, зі вступом на територію Галичини німецьких військ для українського галицького театру розпочався новий період випробувань, заборон та обмежень. Окупаційна влада всіляко намагалася підпорядкувати українські театри на службу рейху, перетворюючи творчість митців на розважальне мистецтво для німецьких вояків. Діяльність театральних колективів проходила під постійним контролем існуючої влади, що негативно позначалося на підборі репертуару та професійних кадрів.

На протигагу окупаційній політиці влади театральні діячі Галичини всяко намагалися піднести театр на високий щабель професійного розвитку, спрямовуючи свою духовну енергію на контакт із власним народом, допомагаючи йому зберегти свої національні мистецькі традиції, несли зі сцени ідеї патріотизму й віри в перемогу над ворогом.

1. Гайдабура В. М. Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мистецтвознав. : спец. 17.00.01 “Теорія та історія культури” / В. М. Гайдабура. – К., 1999. – 35 с.

2. Попович М. Нарис історії української культури / М. Попович. – К. : Артк, 2001. – 727 с.

3. Оголошення у справі культурних працівників Генеральної Губернії // Львівські вісті. – 1943. – 15 серп.

4. Реорганізація посередництва артистів в Генерал-Губернаторстві // Львівські вісті. – 1943. – 14 листоп.

5. Гайдабура В. М. Театр між Гітлером і Сталінім: Україна. 1941–1944. Долі митців / Валерій Миколайович Гайдабура. – К. : Факт, 2004. – 320 с.
6. Воля Покуття. – 1941. – 28 верес.
7. Український театр у Станіславі // Станіславівське слово. – 1942. – 8 листоп.
8. Газетна інформація про Український театр в Станіславі // Культурне життя в Україні. Західні землі: документи і матеріали : у 2 т. – Т. I : 1939–1953 / [упоряд. Т. Галайчак та ін.]. – К. : Наук. думка, 1995. – 747 с.
9. Нога О. Хроніки міста театрів від “Шекспіра”: театральне життя Львова 1920–1944 років / О. Нога. – Львів : Укр. технології, 2006. – 263 с.
10. Кочержук М. В. На згадку в цьому світі по Когутякові [Електронний ресурс] / М. В. Кочержук. – Режим доступу : <http://museumkolomyia.se-ua.net/page3>.
11. Перша конференція у справах професійних театрів // Львівські вісті. – 1943. – 3 берез.; Резолюції I-ої загальної красної конференції українських професійних театрів // Львівські вісті. – 1943. – 4 берез.
12. Тільки до 21 години! // Львівські вісті. – 1943. – 11 груд.
13. Винагородження українського окружного театру в Коломії // Станіславівське слово. – 1943. – 7 лют.
14. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська : історико-культурний путівник / Володимир Полек. – Львів : Світло і тінь, 1994. – 89 с.
15. Наш театр. Книга діячів українського театального мистецтва. 1915–1975 / редкол. О. Лисяк, Г. Лужницький (голов. ред.) [та ін.]. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Об'єднання мистців Української сцени (ОМУС), 1975. – Т. I. – 847 с.

В статтє анализуєтьсє політика немецкой оккупаційной власті относительно українських професійних театрів в Галиції (1941–1944 гг.), исследуютьсє пути взаємодієвья українських общественних організацій с немецкой администрацией для сохранения и деятельности національных театральних ячеек.

Ключевые слова: *дистрикт Галиція, оккупація, національно-культурная жизнь, театральний процес, галичський театр.*

In the article politics of German of occupation power is outlined in relation to the Ukrainian professional theatres in Galicia (1941–1944), the ways of cooperation of Ukrainian public organizations are investigated with German administration for maintenance and activity of national theatrical cells.

Keywords: *district Galicia, occupation, national and cultural life, theatrical process, Galicia theatre.*

УДК 94 (477.83/.86): 78

Володимир КОБИЛЯНСЬКИЙ

МУЗИКА В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ НА ПРИКАРПАТТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1940-х – ПОЧАТОК 1950-х рр.)

У статті розглядаєтьсє роль музики в житті українських повстанців на Прикарпатті протягом середини 1940-х – початку 1950-х років. Особливу увагу звернуто на значення музичного виконавства в національно-визвольній боротьбі українського народу.

Ключові слова: *повстанці, національний фактор, виконавське мистецтво.*

Національно-визвольна боротьба середини 40-х – першої половини 50-х років ХХ ст. була апогеєм усього українського національного руху вітчизняної історії новітньої доби. У ній, залежно від регіону, узяла участь значна частина українського суспільства. Вона була складовою частиною багатовікової перманентної боротьби українського народу проти своїх численних поневолювачів. Відповідним чином вона мала також і творче відображення. Ця боротьба привела до започаткування популяризації масової народної творчості, що виявилася найбільш повно в пісенному репертуарі. У середині минулого століття українську культуру збагатив унікальний і своєрідний повстанський фольклор, який виник на базі вже сформованих